

Doç. Dr. Ömür AYDIN

**TÜRKİYE’DE
ANAYASAL KİMLİĞİN
İNŞASI VE DÖNÜŞÜMÜ**

FİLİZ KİTABEVİ

İSTANBUL

2025

Eylül 2025

ISBN: 978-625-5697-11-0

BASKI - CİLT

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Matbaacı Sertifika Numarası: 77398

YAYINLAYAN

Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım
Petrol Ürünleri Sanayi ve Tic. Ltd. Şti.
Cemal Yener Tosyalı Cad. No: 57/A (113)
Vefa-Fatih/İSTANBUL
Tel: (212) 527 0 718
(850)441 0 359
Faks: (212) 519 20 71

www.filizkitabevi.com
bilgi@filizkitabevi.com
Yayıncı Sertifika Numarası: 77398

Copyright© Bu kitabın Türkiye'deki yayın hakları Filiz Kitabevi Basım Yayın Dağıtım Petrol Ürünleri San. ve Tic. Ltd. Şti.'ne aittir. Her hakkı saklıdır. Hiçbir bölümü ve paragrafı kısmen veya tamamen ya da özet halinde, fotokopi, faksimile veya başka herhangi bir şekilde çoğaltılamaz, dağıtılamaz. Normal ölçüyü aşan iktibaslar yapılamaz. Normal ve kanunî iktibaslarda kaynak gösterilmesi zorunludur.

YAZAR HAKKINDA

Doç. Dr. Ömür Aydın, anayasa hukuku, insan hakları ile siyasal hayat ve kurumlar alanlarında akademik çalışmalar yürütmektedir. 1999 yılında başlayan akademik kariyeri boyunca bu alanlarda çok sayıda makale, kitap bölümü ve sempozyum bildirisi yayımlamıştır. 2004 yılında İngiltere’de Essex Üniversitesi’nde misafir araştırmacı olarak bulunmuş; hâlen İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

*“Hayatımın en bilge iki insanına;
rahmetli annem ve babamın aziz hatırasına...”*

ÖNSÖZ

Türk anayasacılığının yüz elli yıllık tarihi, temel bir paradoks etrafında şekillenmiştir: Her anayasal düzen, bir öncekinin krizine yanıt olma iddiasıyla doğarken, neden zamanla kendi krizini ve çöküşünü hazırlamıştır?

Bu kitap, söz konusu tarihsel döngüyü, “anayasal kimlik” kavramını merkeze alarak inceleme çabasının bir ürünüdür. Bu sayede anayasal metinler, yalnızca normatif düzenlemeler bütünü değil; aynı zamanda bir devrin siyasal tahayyülünü, kurucu iradenin tercihlerini ve toplumla kurulan meşruiyet bağını yansıtan belgeler olarak değerlendirilir.

Çalışma kapsamında, 1876 tarihli Kânûn-ı Esâsî’den 2017 anayasa değişikliklerine kadar uzanan her anayasal evre, kendi özgün siyasal ve toplumsal bağlamı içinde incelenmektedir. Bu inceleme, yalnızca anayasa metinleriyle sınırlı kalmayıp Meclis tutanakları, komisyon raporları, Anayasa Mahkemesi içtihatları ve dönemin siyasal gelişmeleri de dikkate alınarak, anayasal kimliğin farklı dönemlerde nasıl inşa edildiğini, nasıl dönüştüğünü ve ne tür kırılmalar yaşadığını anlamaya dönük bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Türk anayasal tarihi göstermektedir ki bir anayasal kimliğin istikrarının, hukukun üstünlüğüne dayanan, demokratik meşruiyeti gözeten ve kuvvetler arasında etkili denge-denetim mekanizmalarıyla desteklenen bir siyasal yapı olmaksızın sürdürülebilir olması mümkün değildir.

Bu çalışmanın her aşamasındaki desteği, değerli fikirleri ve katkıları için yol arkadaşım; sevgili eşim Prof. Dr. Bulut Gürpınar’a teşekkür ederim.

Ömür AYDIN

Koşuyolu/ İstanbul

İÇİNDEKİLER

YAZAR HAKKINDA.....	III
ÖNSÖZ	VII
İÇİNDEKİLER.....	IX
KISALTMALAR	XIII
ÖZET.....	XV
ABSTRACT	XV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM ANAYASA VE ANAYASAL KİMLİK

1. ANAYASA VE ANAYASACILIK.....	5
1.1. Anayasacılığın Tarihsel Kökenleri	5
1.2. 20. Yüzyılın İlk Yarısında Anayasal Çöküşler ve Otoriterleşme.....	7
1.3. II. Dünya Savaşı Sonrası Anayasal Restorasyon Çabaları ve Anayasa Yargısı	8
1.4. 1990 Sonrası Anayasacılık: Ulusötesi Etkileşim ve Demokratikleşme	11
1.5. 21. Yüzyılda Anayasacılık: Popülizm, Dijitalleşme ve Krizler	12
1.6. Anayasanın Çok Boyutlu Yapısı	14
2. ANAYASAL KİMLİK	16
2.1. Kavram, İçerik ve Yaklaşımlar	16
2.2. Anayasal Kimliğin Fonksiyonları.....	19
2.2.1. Kimlik ve Özgünlük Sağlama.....	19
2.2.2. Temel İlkeleri Koruma ve Anayasal Değişmezlik	23
2.2.3. Devlet Organlarının İşlem ve Eylemlerine Yön Verici İşlevi.....	28
2.2.4. Çoğulculuğu Koruma ve Toplumsal Bütünlük Sağlama	29
2.3. Anayasa Yargısı ve Anayasal Kimlik	30
2.4. Anayasal Kimliğin Kötüye Kullanımı ve Eleştirileri.....	34

İKİNCİ BÖLÜM

1876 KANUN-I ESÂSÎ VE ANAYASAL KİMLİĞİ

1. Osmanlı’da Anayasacılığın Tarihsel Arka Planı (1808–1876).....	37
1.1. Sened-i İttifak (1808): Osmanlı’da Merkezi Otoriteyi Sınırlama Teşebbüsü.....	37
1.2. Merkezîleşme, Kurumsallaşma ve Hukukî Kodifikasyon Çabaları	39
1.3. Tanzimat ve Islahat Reformları ve Meşrutiyet Fikrinin Gelişimi	40
2. 1876 Kânûn-ı Esâsî’nin Hazırlık Süreci ve İlanı.....	42
3. 1876 Kânûn-ı Esâsî’nin Egemenlik Anlayışı ve Temel Nitelikler	44
4. 1876 Kânûn-ı Esâsî’de Kuvvetler Ayrılığı ve Hükümet Sistemi	48
5. 1876 Kânûn-ı Esâsî’de Temel Hak ve Hürriyetler Rejimi	50
6. Kânûn-ı Esâsî’nin Fiilî Askıya Alınışı: 1878 Meclis-i Umûmî’nin Tatili.....	51
7. 1876 Kânûn-ı Esâsî’nin Anayasal Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme	53
8. 1878-1908 Anayasal Kesinti ve Siyasal Arayışlar	55
9. 1909 Kânûn-ı Esâsî Tadilatı ve Meşrutî Monarşi’nin Kurumsallaşması.....	58
10. 1913–1920: Meşrutiyetin Tasfiyesi.....	60
11. 1909 Değişiklikleri ve Sonrası Anayasal Kimliğin Dönüşümü Üzerine Bir Değerlendirme.....	63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1921 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU VE ANAYASAL KİMLİĞİ

1. Hazırlık Süreci ve İlanı	65
2. Egemenlik Anlayışı ve Temel Nitelikleri.....	70
3. Anayasa’nın Kabulü Sonrasında Meclis’te Siyasal Ortam.....	73
4. 1923 Anayasa Değişikliği	75
5. 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Anayasal Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme.....	77

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1924 TEŞKİLAT-I ESASİYE KANUNU VE ANAYASAL KİMLİĞİ

1. Hazırlık Süreci ve İlanı	79
2. Devletin Niteliği, Egemenlik Anlayışı ve Temel Anayasal İlkeler	80
3. Kuvvetler Ayrılığı ve Hükümet Sistemi.....	82
4. Temel Hak ve Hürriyetler	83
5. 1924-1950 Dönemi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Anayasal Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme.....	84
6. 1950-1960 Dönemi Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ve Anayasal Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme.....	87

BEŞİNCİ BÖLÜM

1961 ANAYASASI VE ANAYASAL KİMLİĞİ

1. Hazırlık Süreci ve İlanı	89
2. Anayasa'nın Yapısı ve Temel Özellikleri	90
3. Devletin Niteliği, Egemenlik Anlayışı ve Temel Anayasal İlkeler	92
4. Kuvvetler Ayrılığı ve Hükümet Sistemi.....	94
5. Temel Hak ve Hürriyetler	96
6. 1961-1980 Dönemi: Anayasal Vaatlerden Siyasal Tıkanmaya	97
7. 1961 Anayasası ve Anayasal Kimliği Üzerine Bir Değerlendirme	100

ALTINCI BÖLÜM

1982 ANAYASASI VE ANAYASAL KİMLİĞİ

1. Hazırlık Süreci ve İlanı	103
2. Anayasa'nın Yapısı ve Temel Özellikleri	104
3. Kuvvetler Ayrılığı ve Hükümet Sistemi.....	107
4. 1982 Anayasasının Temel Yaklaşımı ve Anayasal Kimliği.....	108
5. 1982-2001 Arası Türkiye'de Anayasal Gelişmeler	110
6. 2001-2007 Arası Türkiye'de Anayasal Gelişmeler	114
7. 2007-2010 Arası Türkiye'de Anayasal Gelişmeler	118
8. 2010-2017 Arası Türkiye'de Anayasal Gelişmeler	123

9.	2017 Anayasa Değişiklikleri ve Yeni Anayasal Düzen.....	129
9.1.	Değişiklik Teklifinin Gerekçeleri	129
9.2.	Anayasa Değişikliklerinin Kapsamı	130
9.3.	Yürütme Organının Yeni Mimarisi.....	131
9.4.	Yasama ve Yargının Yeni Konumu.....	132
10.	1982 Anayasası’ndan Günümüze Anayasal Kimliğin Dönüşümü	133

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ANAYASAL KİMLİĞİN KURUCU İLKELERİ

1.	Cumhuriyet Rejimi.....	137
2.	Laiklik.....	142
2.1.	Türkiye’de Laiklik ve Tarihsel Gelişimi	142
2.2.	Anayasa Mahkemesi ve Laiklik.....	151
3.	Atatürk Milliyetçiliği	159
4.	Üniter Devlet.....	163
SONUÇ		169
KAYNAKÇA		175

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliđi
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ANAP	: Anavatan Partisi
AYM	: Anayasa Mahkemesi
AYİM	: Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DEP	: Demokrasi Partisi
DGM	: Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	: Demokrat Parti
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
DTP	: Demokratik Toplum Partisi
DYP	: Doğru Yol Partisi
GG	: 1949 tarihli Temel Yasa Grundgesetz/ Basic Law for the Federal Republic of Germany)
HADEP	: Halkın Demokrasi Partisi
HEP	: Halkın Emek Partisi
HSYK	: Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (eski ad)
İHAM	: İnsan Hakları Avrupa Mahkemesi
İHAS	: İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi
İTC	: İttihat ve Terakki Cemiyeti md.: Madde (Anayasa veya yasa maddesi için)
KHK	: Kanun Hükmünde Kararname
MBK	: Millî Birlik Komitesi
MHP	: Milliyetçi Hareket Partisi
MC	: Milliyetçi Cephe
MGK	: Milli Güvenlik Kurulu
ÖZDEP	: Özgürlük ve Demokrasi Partisi
SHP	: Sosyaldemokrat Halkçı Parti
TBKP	: Türkiye Birleşik Komünist Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİHEK	: Türkiye İnsan Hakları ve Eşitlik Kurumu
TRT	: Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu
YSK	: Yüksek Seçim Kurulu

The Construction and Transformation of Constitutional Identity in Turkey

ÖZET

Bu çalışma, Türkiye'nin anayasal kimliğini, her dönemin öncekinin krizine tepki olarak ortaya çıktığı ve kendi içinde yeni gerilimler ürettiği tarihsel bir döngü çerçevesinde ele almaktadır. 1876 Kanun-ı Esasi, padişah merkezli yetkileri koruyan sınırlı bir meşrutiyet denemesi olarak belirmiştir. 1909 sonrası parlamenter meşrutiyeti öngören anayasal düzen ise kısa sürede hâkim partinin iktidarını meşrulaştıran bir araca dönüşmüştür. Milli Mücadele döneminde kabul edilen 1921 Anayasası, milli egemenlik, halkçılık ve dayanışmacılık ilkelerini yansıtan, ancak kısa ömürlü bir geçiş dönemi metni olmuştur. 1924 Anayasası, meclis üstünlüğünü esas almış; fakat denge ve denetim mekanizmalarının yokluğu, merkezîyetçi ve çoğunlukçu bir iktidar modelinin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu modele bir reaksiyon olarak geliştirilen 1961 Anayasası, temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan ve kurumsal çoğulculuğu öngören bir yapı kurmuştur. Ancak, siyasal uzlaşma kültürünün eksikliği, bu anayasal yapının siyasi istikrarsızlıkla anılmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan kriz, 1982'de otoriter, depolitize edici ve yürütmeyi güçlendiren bir karşı-modeli doğurmuştur. Günümüzde ise bu döngünün son halkasını, 2017 sonrası tesis edilen yürütme merkezli "popülist anayasacılık" modeli oluşturmaktadır. Çalışma, kalıcı bir anayasal çözümün yalnızca yeni anayasa metinleri oluşturmakla değil; asıl olarak siyasi iktidarı hukukla sınırlayan kurumsal mekanizmaların güçlendirilmesi ve toplumda hukukun üstünlüğü bilincinin kökleşmesiyle mümkün olabileceğini savunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anayasal Kimlik; Türk Anayasacılığı; İktidarın Sınırlandırılması; Anayasal İlkeler; Hukukun Üstünlüğü.

ABSTRACT

This study examines Turkey's constitutional identity within a historical cycle in which each period emerged as a response to the crisis of the previous period and produced new tensions within itself. The 1876 Constitution was a limited attempt at constitutionalism that preserved the sultan-centred powers. The constitutional order that envisaged a parliamentary constitutional monarchy after 1909 quickly became a tool for legitimising the ruling party's power. The 1921 Constitution, adopted during the War of Independence, ref-

lected the principles of national sovereignty, populism and solidarity, but was a short-lived transitional text.

The 1924 Constitution was based on the supremacy of parliament; however, the absence of balance and control mechanisms paved the way for the emergence of a centralised and majoritarian model of government. The 1961 Constitution, developed as a reaction to this model, established a structure that guaranteed fundamental rights and freedoms and envisaged institutional pluralism. However, the lack of a culture of political compromise led to this constitutional structure being associated with political instability.

The resulting crisis gave rise to a counter-model in 1982 that was authoritarian, depoliticising and strengthened the executive. Today, the final link in this cycle is the executive-centred ‘populist constitutionalism’ model established after 2017. The study argues that a lasting constitutional solution is not only possible by creating new constitutional texts, but primarily by strengthening institutional mechanisms that limit political power through the rule of law and by establishing a deep-rooted awareness of the rule of law in society.

Keywords: Constitutional Identity; Turkish Constitutionalism; Limitation of Power; Constitutional Principles; Rule of Law.